

Transformacja działalności bibliotek polskich uczelni publicznych a otwarta komunikacja naukowa

Transformation of the activities of libraries of Polish public
universities and open communication science

Słowa kluczowe: transformacja, otwarta nauka, otwarty dostęp, strony internetowe, biblioteki akademickie, uczelnie publiczne.

Keywords: transformation, open science, open access, websites, academic libraries, public universities.

Abstrakt

Otwarta nauka staje się głównym czynnikiem systemowej transformacji dokonującej się na uczelniach. Nowe zadania stawiane przed środowiskiem akademickim wymuszają wprowadzanie zmian w komórkach wspierających realizację badań naukowych. Jednostkami, które często przyjmują zasadniczą rolę w procesie otwierania dostępu do nauki, a w związku z tym podlegają również wspomnianemu przekształceniu, są biblioteki. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań nad umiejscowieniem zagadnień związanych z otwartą nauką w strukturach bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego na początku trzeciej dekady XXI w. Przedmiotem badań były informacje udostępnione na stronach internetowych poszczególnych bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie. Analizowano zapisy w regulaminach dotyczących funkcjonowania bibliotek akademickich, ich struktury organizacyjne oraz zawartość podstron zawierających informacje na tematy stanowiące część składową szerszego zjawiska zwanego otwartą

nauką. Badania pokazały, że polskie biblioteki akademickie przechodzą transformację ściśle powiązaną ze zmianami ukierunkowanymi na otwieranie dostępu do nauki zachodzącymi w ich jednostkach macierzystych.

Abstract

Open science is becoming a major factor in the systemic transformation taking place at universities. The new tasks facing academia are forcing changes in the units that support the implementation of scientific research. Libraries are units that often take on a pivotal role in the process of opening up access to science, and are therefore also subject to the aforementioned transformation. The purpose of this article is to present the results of a study on the placement of open science issues in the structures of libraries of Polish public universities supervised by the minister responsible for higher education at the beginning of the third decade of the 21st century. The subject of the research was the information made available on the websites of the individual libraries and universities responsible for their management. Statutes relating to the functioning of academic libraries, their organisational structures and the content of sub-pages containing information on topics that are part of a wider phenomenon called open science were analysed. The research has shown that Polish academic libraries are undergoing a transformation that is closely linked to the open science access-oriented changes taking place in their home units.

Wstęp

Jednym z najpopularniejszych tematów poruszanych na początku XXI w. w obszarze komunikacji naukowej jest otwieranie dostępu do nauki. W listopadzie 2021 r., na 41. sesji Konferencji Generalnej, UNESCO przyjęło dokument określający cele i standardy otwartej nauki pt. „Recommendation on Open Science”. Według UNESCO państwa członkowskie powinny podjąć kroki zmierzające do wdrożenia rekomendowanych rozwiązań, m.in. poprzez promowanie wspólnego rozumienia otwartej nauki jako koncepcji, która polega na tworzeniu i udostępnianiu wiedzy naukowej w sposób otwarty i umożliwiający jej wykorzystanie przez wszystkich w wielu językach¹. Pod tak szeroko

¹ UNESCO recommendation on Open Science, Paris 2021, s. 7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en> (dostęp: 17.08.2023).

rozumianym pojęciem otwartej nauki kryje się szereg zjawisk, takich jak: otwarty dostęp zarówno do publikacji, jak i danych badawczych, otwarte recenzje, oprogramowanie z otwartym kodem źródłowym, otwarte zasoby edukacyjne czy nauka obywatelska.

Od początku XXI w. w Europie i szerzej – na świecie – opublikowano szereg dokumentów, w których zgłoszono postulat wprowadzenia otwartego dostępu do publikacji naukowych i danych badawczych. Jednym z nowszych dokumentów jest dyrektywa z czerwca 2019 r. Parlamentu Europejskiego i Rady o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego², która obliguje państwa członkowskie do wdrażania polityk otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych. W sierpniu 2021 r. w Polsce wprowadzono Ustawę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego, która wdraża europejską dyrektywę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego³. W Ustawie zastrzeżono, że minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego i nauki opracuje krajową Politykę otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

Bardzo dużą rolę w kontekście otwierania nauki spełniają wymagania podmiotów finansujących naukę stawiane beneficjentom, np. zalecenia grantodawców wchodzących w skład międzynarodowego zrzeszenia o nazwie cOAlition S. Rekomendacje koalicjantów przybrały formę dokumentu podpisanego w 2018 r., znanego pod nazwą Planu S. Od stycznia 2021 r., zgodnie z jego zaktualizowanym w 2019 r.

² *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona)*, Dz. U. EU 2019, L 172/56, 56–83, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> (dostęp: 17.08.2023).

³ *Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego*, Dz. U. 2021 poz. 1641, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001641/T/D20211641L.pdf> (dostęp: 17.08.2023).

zapisem, artykuły powstałe w wyniku badań finansowanych ze środków członków cOAlition S muszą być publikowane w modelu otwartego dostępu bez okresu karencji. Jak dotychczas jedynym sygnatariuszem Planu S z Polski jest Narodowe Centrum Nauki (NCN), które w 2020 r. przyjęło politykę otwartego dostępu.

Działania bibliotek polskich uczelni publicznych wspierające otwartą naukę

Otwarta nauka staje się jednym z głównych czynników transformacji dokonującej się na uczelniach. Nowe zadania stawiane przed środowiskiem akademickim wymuszają wprowadzanie zmian w komórkach wspierających realizację badań naukowych. Jednostkami, które często przyjmują zasadniczą rolę w procesie otwierania dostępu do nauki, a w związku z tym podlegają również wspomnianemu przekształceniu, są biblioteki.

Biblioteki akademickie bardzo wcześnie włączyły się w działania na rzecz otwierania nauki. Można wyróżnić różne rodzaje takiej działalności, np. zarządzanie zasobami elektronicznymi w platformach, które służą do ich udostępniania, takich jak biblioteki cyfrowe czy repozytoria, popularyzowanie otwartej nauki poprzez prowadzenie szkoleń, organizowanie konferencji poświęconych różnym zagadnieniom z obszaru otwartej nauki, administrowanie programami publikowania otwartego, czy zaangażowanie w proces otwartego udostępniania danych badawczych.

Poniżej zostaną przedstawione ogólne tendencje rozwojowe bibliotek polskich uczelni publicznych, nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego w nawiązaniu do wymienionych powyżej obszarów ich działalności. Jednym z najstarszych takich obszarów jest zarządzanie zasobami elektronicznymi w bibliotekach cyfrowych czy repozytoriach. Część źródeł za początek bibliotek cyfrowych w Polsce podaje rok 1999. W niniejszym artykule

biblioteka cyfrowa rozumiana jest jako platforma, która z założenia ma gromadzić i udostępniać elektroniczne wersje materiałów stanowiących zasób majątkowy biblioteki. Jako pierwsza polska biblioteka cyfrowa wymieniane jest Elektroniczne Archiwum Skryptów Uczelnianych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, które powstało w odpowiedzi na niewystarczającą liczbę egzemplarzy trudno dostępnych skryptów uczelnianych w zbiorach Biblioteki AGH. Archiwum Skryptów Uczelnianych AGH zostało następnie przemianowane w Akademicką Bibliotekę Cyfrową AGH w Krakowie (ABC AGH)⁴.

Dekadę później polskie biblioteki zaczęły tworzyć repozytoria, czyli systemy służące do (samo)publikowania, (samo)archiwizacji i udostępniania bieżącej twórczości intelektualnej społeczności akademickiej. Repozytoria można dzielić według takich kryteriów jak sposób ich funkcjonowania czy rodzaj gromadzonych i udostępnianych przez nie zbiorów na: dziedzinowe i instytucjonalne, repozytoria publikacji i repozytoria danych badawczych. Badania przeprowadzone w 2017 r. na potrzeby rozprawy doktorskiej Leszka Szafrąńskiego potwierdziły, że to biblioteki są zazwyczaj odpowiedzialne za tworzenie i prowadzenie repozytoriów, a osoby w nich zatrudnione za realizowanie procesów informacyjnych w nim zachodzących⁵.

Działalność edukacyjna jest jedną z podstawowych funkcji bibliotek akademickich. W dobie informacji biblioteki stanowią zaplecze dydaktyczne i naukowe uczelni, a edukacja informacyjna staje się niezbędnym elementem procesu edukacyjnego uczelni i biblioteki akademickiej⁶. W związku z tym nie powinno zaskakiwać, że biblioteki szybko przejęły

⁴ A. Walek, *Biblioteki wobec idei otwartego dostępu do zasobów nauki* [niepublikowana rozprawa doktorska], Wrocław 2013, s. 166.

⁵ L. Szafrąński, *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Warszawa 2019, s. 137.

⁶ W. Babik, *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, Gliwice 2014, s. 36.

rolę lidera w prowadzeniu szkoleń i warsztatów z zakresu otwartej nauki, co jest szczególnie widoczne podczas Międzynarodowego Tygodnia Otwartego Dostępu obchodzonego corocznie od 2009 r. w październiku⁷.

Biblioteki są także współorganizatorami czy organizatorami wielu konferencji i seminariów poświęconych otwieraniu dostępu do nauki. Oprócz pojedynczych wydarzeń, istotne miejsce na mapie polskiego ruchu otwartego dostępu zajmują spotkania o charakterze cyklicznym, takie jak: Seminarium z cyklu Otwieranie Nauki – Praktyka i Perspektywy (od 2016 r.; współorganizacja Elsevier i corocznie inna biblioteka akademicka⁸); Pomorska Konferencja Open Science (od 2017 r.; organizacja Biblioteka Politechniki Gdańskiej).

Kolejnym obszarem działania bibliotek akademickich na rzecz otwierania nauki jest wspieranie przez nie procesu publikowania otwartego. Już w roku 2010 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego podpisało umowę z wydawnictwem Springer, w ramach której autorzy afiliowani do polskich instytucji szkolnictwa wyższego i nauki mogli uczestniczyć w programie publikowania otwartego Springer Open Choice. W 2019 r. Ministerstwo uruchomiło nowe programy publikowania otwartego w ramach dotychczasowego licencyjnego dostępu do czasopism subskrypcyjnych⁹. W lipcu 2020 r. instytucje chcące

⁷ A. Adamiec, *Model oceny akademickich repozytoriów instytucjonalnych w Polsce w kontekście otwartej nauki*, Warszawa 2023, s. 54–56, 217–225.

⁸ Pierwszą biblioteką, która została współorganizatorem Seminarium z cyklu Otwieranie Nauki w 2016 r., była Biblioteka Politechniki Krakowskiej. Po niej zadanie to przejmowały kolejno: Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu (2017), Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (2018), Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (2019), Biblioteka Politechniki w Łodzi (2020), Biblioteka Politechniki Gdańskiej (2022), trzy łódzkie biblioteki: Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego i Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (2023).

⁹ Licencje te, zwane *read and publish*, są realizacją Planu S, w którym członkowie cOAlition S wyrazili swój sprzeciw wobec pobierania opłat za dostęp do publikacji i przedstawili mechanizmy umożliwiające wydawnictwom działającym w modelu subskrypcyjnym przejście na otwarty dostęp. Jednym z takich

uczestniczyć w programie B Elsevier (z częściowym dofinansowaniem ze strony ministerstwa) zostały poproszone o założenie konta administracyjnego do weryfikacji artykułów zgłaszanych przez swoich autorów oraz o wskazanie osób, które podejmą się tej weryfikacji. Od 2021 r. lokalne konto administracyjne jest wymagane także w innych programach (np. program A Elsevier, Springer). Część bibliotek w Polsce podjęła się administrowania zarówno wspomnianymi programami publikowania otwartego, jak i innymi instytucjonalnymi programami, działającymi w ramach indywidualnych umów.

Jeszcze jednym rodzajem działalności coraz częściej podejmowanej przez pracowników bibliotek jest zaangażowanie w proces zarządzania i udostępniania danych badawczych. W 2019 r. NCN, które przystąpiło do cOAlisionS, wprowadziło wymóg sporządzenia planu zarządzania danymi badawczymi przy składaniu wniosków grantowych do swoich programów. Na wzór zagranicznych instytucji, w wytycznych do uzupełniania planów, jako pomoc na pierwszym miejscu wskazani zostali bibliotekarze. Stopniowo coraz większa część bibliotek w Polsce rozszerza obowiązki swoich pracowników o sprawdzanie planów zarządzania danymi, czy także o pomoc we właściwym zarządzaniu danymi badawczymi. Wyniki już przeprowadzonych badań w latach 2020–2021 pokazały zmiany zachodzące w działalności bibliotek, takie jak powstające w strukturach bibliotek zespoły zajmujące się zarządzaniem danymi badawczymi¹⁰.

mechanizmów są umowy transformacyjne zobowiązujące redakcje czasopism do stopniowego zwiększania udziału otwartych treści oraz gwarantujące przeznaczenie odpowiedniej kwoty środków finansowych na wsparcie publikowania w otwartym dostępie zamiast na subskrypcję. W Polsce takie umowy w imieniu ministerstwa właściwego do spraw szkolnictwa wyższego prowadzi Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW) w ramach Wirtualnej Biblioteki Nauki (WBN).

¹⁰ Zob. B. Grzelczak, M. Harylek, *Wspieranie naukowców w przygotowaniu Planu Zarządzania Danymi Badawczymi w polskich bibliotekach naukowych*, w: B. Chrapczyńska, M. Świrad (red.), *Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym*, Wrocław 2023, s. 45–50; M. Kuczkowska, M. Theus, *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze – nowe zadania bibliotek*

Stan przekształcenia polskich bibliotek akademickich w trzeciej dekadzie XXI w. w związku z otwieraniem nauki

Artykuł ma na celu przedstawienie wyników badań nad umiejscowieniem zagadnień związanych z otwartą nauką w strukturach bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i w związku z tym uchwycenie kierunku zmian wprowadzanych w sferze ich organizacji w trzeciej dekadzie XXI w. Jego celem jest podkreślenie znaczenia udziału współczesnych bibliotek uczelnianych w otwieraniu dostępu do nauki, a jednocześnie sprawdzenie, na ile udało się im odpowiedzieć na aktualne zapotrzebowanie społeczności akademickiej w takich obszarach jak: koordynowanie instytucjonalną polityką otwartego dostępu, administrowanie programami publikowania otwartego (np. Elsevier, Springer) i pomoc w sporządzaniu planów zarządzania danymi, czy szerzej zarządzaniu danymi.

Osiągnięciu wymienionych celów służył przegląd literatury związanej z tematem oraz analiza informacji udostępnionych na stronach internetowych poszczególnych bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie podzielonych według typologii ministerialnej na uniwersytety oraz uczelnie: techniczne, ekonomiczne, pedagogiczne, rolnicze/przyrodnicze, wychowania fizycznego, teologiczne (razem 59 uczelni)¹¹. W szczególności badano struktury organizacyjne bibliotek akademickich oraz zawartość podstron zawierających informacje

naukowych: raport z badania pilotażowego, „Przegląd Biblioteczny” 2022, nr 3, s. 278–282; M. Nahotko (red.), *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych*, Kraków 2022.

¹¹ Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, <https://web.archive.org/web/20230605074031/https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> (dostęp: 4.05.2024).

na tematy związane z otwartą nauką, takie jak otwieranie dostępu do publikacji i danych badawczych, zarządzanie danymi.

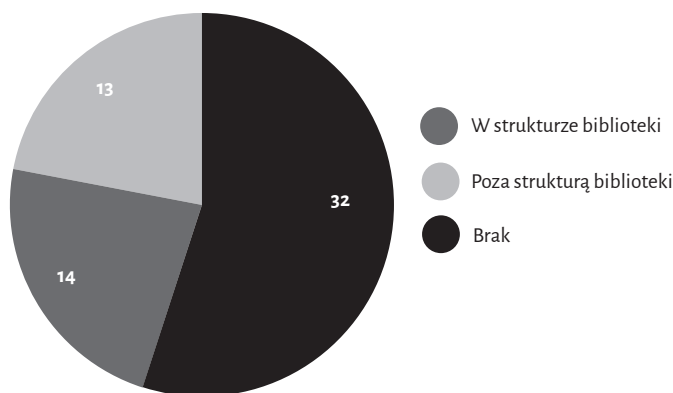
W celu uzupełnienia brakujących danych (w związku z trudnością dotarcia do części informacji) w okresie od 18 listopada 2022 r. do 13 stycznia 2023 r. (data uzyskania ostatniej odpowiedzi) przeprowadzono krótką, spersonalizowaną ankietę elektroniczną skierowaną do odpowiednich działów tych jednostek, których pracownicy powinni mieć wiedzę o pracach związanych z otwartym dostępem do publikacji i danych badawczych. Ankieta składała się z maksymalnie sześciu pytań podzielonych na dwie części. Pierwsza grupa pytań dotyczyła zarządzania danymi badawczymi i udziału w tych pracach biblioteki (np. czy pracownicy Biblioteki uczestniczą w procesie sprawdzania planów zarządzania danymi badawczymi? Jeżeli tak, czy zajmuje się tym Oddział Informacji i Transferu Wiedzy i jak liczny jest ten zespół?). Natomiast druga część koncentrowała się na administracji programami publikowania otwartego (np. czy administracją – weryfikacją afiliacji, zatwierdzaniem ewentualnej odpłatności ze strony uczelni – programów publikowania otwartego zajmują się pracownicy Biblioteki? Jeżeli tak, który z oddziałów tym się zajmuje i jak liczny jest ten zespół?). Informacje dotyczące zarządzania danymi badawczymi i administrowania programami publikowania otwartego są jeszcze dość często ukryte na stronie internetowej biblioteki lub w ogóle nie zostają tam uwzględnione. Badania uzupełniające w postaci krótkiej i spersonalizowanej анкеты zostały wysłane do 43 bibliotek. Zwrot ankiet wyniósł 100%.

Na przełomie sierpnia i września zaktualizowano dane na podstawie ponownej analizy zapisów w regulaminach dotyczących funkcjonowania bibliotek akademickich, ich struktur organizacyjnych oraz zawartości podstron zawierających informacje na tematy stanowiące część składową szerszego zjawiska zwanego otwartą nauką.

Bardzo dobrze na stronach internetowych badanych uczelni wyeksponowana została informacja na temat pełnomocników ds. otwartego dostępu. Wśród badanych uczelni liczba powołanych pełnomocników/koordynatorów zatrudnionych z jednej strony w ramach struktur

bibliotek, a z drugiej poza ich strukturami, w obrębie innych jednostek, kształtuje się na podobnym poziomie, odpowiednio 14¹² i 13¹³, a więc z nieznaczną przewagą bibliotekarzy wśród osób odpowiedzialnych za koordynowanie prac związanych z przechodzeniem uczelni na otwarty model komunikacji naukowej (wykres 1). Z 59 badanych uczelni aż 32 nie mają osób powołanych do pełnienia funkcji koordynujących takie działania.

Wykres 1. Podział pełnomocników/koordynatorów otwartego dostępu ze względu na miejsce ich zatrudnienia w badanych uczelniach

Źródło: opracowanie własne.

¹² Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Politechnika Gdańska, Politechnika Krakowska, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, AWF we Wrocławiu.

¹³ Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Uniwersytet w Siedlcach, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.

Na Uniwersytecie Warszawskim pełnomocnik został powołany nie przez rektora uczelni, a przez dyrektora biblioteki. Spośród 14 pełnomocników/koordynatorów zatrudnionych w ramach struktur bibliotek, 8¹⁴ to dyrektorzy lub ich zastępcy. Funkcja pełnomocnika/koordynatora łączy się z dużą odpowiedzialnością związaną z przyjęciem roli reprezentanta rektora uczelni w zakresie realizacji wyznaczonych zadań, w związku z czym powierzanie takich stanowisk pracownikom bibliotek można odczytać jako obdarzanie ich odpowiednio dużym mandatem zaufania.

Dostrzegalna jest różnorodność rozwiązań wprowadzanych w bibliotekach w związku z przydzielaniem zadań związanych z takimi działaniami na rzecz otwartej nauki jak administrowanie programami publikowania otwartego czy pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi i ich otwieraniem. Najczęściej spotykanym modelem jest powierzanie wspomnianych zadań pracownikom różnie nazywanego Oddziału Informacji Naukowej (wykres 2).

Trzy uczelnie (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Gdański, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) mają w strukturach swoich bibliotek widoczne oddziały, których zadania koncentrują się na ww. kwestiach, przy czym na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu Oddział Zasobów Otwartej Nauki funkcjonuje już od stycznia 2018¹⁵. Szeroko znane w środowisku bibliotekar skim Centrum Kompetencji Otwartej Nauki działające na Politechnice Gdańskiej¹⁶ zostało utworzone w ramach projektu MOST DANYCH,

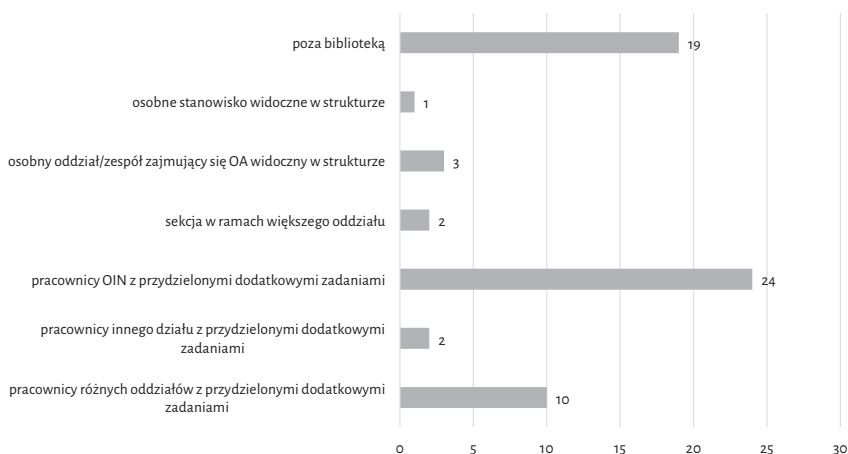
¹⁴ Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Politechnika Krakowska, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie.

¹⁵ *Zarządzenie nr 83/2017 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, https://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2017/zr83_2017.pdf (dostęp: 2.09.2023).

¹⁶ M. Kuczkowska, M. Theus, *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze...*, s. 275–276.

a jego zespół składa się z pracowników różnych oddziałów Biblioteki, w tym głównie Sekcji Informacji Naukowo-Technicznej, dlatego zostało włączone do grupy „pracownicy różnych oddziałów z przydzielonymi dodatkowymi zadaniami”. Uniwersytet Warszawski został policzony dwa razy na potrzeby wykresu nr 2 (zarówno do grupy „osobne stanowisko widoczne w strukturze”, jak i „pracownicy OIN z przydzielonymi dodatkowymi zadaniami”), ponieważ w strukturze jego Biblioteki widoczne jest stanowisko Pełnomocnika Dyrektora BUW ds. otwartej nauki, jednak działania związane z otwartą nauką są także powierzane pracownikom Oddziału Usług Informacyjnych i Szkoleń.

Wykres 2. Podział rozwiązań wprowadzanych w badanych uczelniach i ich bibliotekach w związku z przydzielaniem zadań związanych z otwieraniem nauki

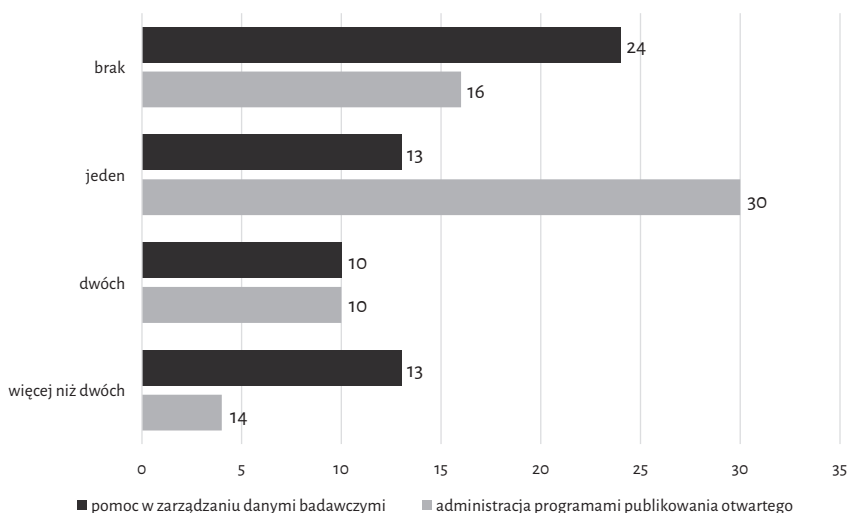
Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części badań przyjrzano się liczebności bibliotecznych zespołów zajmujących się administrowaniem programami publikowania otwartego oraz pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi (wykres 3).

Wykres 3 pokazuje, że kwestie związane z zarządzaniem danymi badawczymi oraz publikowaniem otwartym znajdują się poza biblioteką na odpowiednio 23 i 15 badanych uczelniach. W przypadku

administrowania programami publikowania otwartego najczęściej wybierany jest model jednoosobowy – aż 30 uczelni. O dobrych praktykach można mówić odnośnie do tych bibliotek, w których zadania związane z pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi oraz administracją programami publikowania otwartego zostały przydzielone zespołom składającym się z więcej niż dwóch osób (od trzech do dziewięciu osób) – odpowiednio 13 uczelni¹⁷ w przypadku zarządzania danymi i 4 uczelnie¹⁸ w przypadku administracji programami publikowania otwartego.

Wykres 3. Podział zespołów zajmujących się otwartą nauką z uwagi na ich liczebność

Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Politechnika Gdańska, Politechnika Krakowska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Politechnika Łódzka, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.

¹⁸ Politechnika Warszawska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Politechnika Wrocławska, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie.

Warto zauważyć, że pomoc w zarządzaniu danymi badawczymi jest niejednorodna na poszczególnych uczelniach i może polegać na okazjonalnym doradzaniu pracownikom naukowym w kwestiach związanych z otwartym udostępnianiem danych badawczych, czy intensywnej pomocy w tworzeniu planów zarządzania danymi badawczymi (np. w 2022 r. pracownik Biblioteki Głównej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego skonsultował 224 plany zarządzania), przeprowadzaniu szkoleń oraz administrowaniu instytucjonalnymi kolekcjami w repozytoriach danych badawczych.

Spośród przykładów dobrych praktyk zaangażowania bibliotek akademickich w działania mające na celu otwieranie dostępu do nauki należy wymienić utworzenie pierwszej krajowej Grupy Roboczej Data Stewardship Competence Centers PL z inicjatywy pracowników Biblioteki Politechniki Gdańskiej w grudniu 2021 r. przy okazji obrad V Pomorskiej Konferencji Open Science pt. „Usługi oparte na współpracy”. Do zadań członków tej wciąż powiększającej się grupy należy m.in. wspieranie procesu otwierania danych badawczych w różnych dyscyplinach naukowych w Polsce, w tym opracowanie rekomendacji dotyczących udostępniania danych badawczych na uczelniach publicznych.

Innym przykładem dobrych praktyk jest wprowadzenie procedury tworzenia planu zarządzania danymi badawczymi przy współpracy Zespołu ds. Wsparcia Zarządzania Danymi Badawczymi na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu – Zespół powołano zarządzeniem Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, a w jego skład wchodzi siedem osób (m.in. Inspektor Ochrony Danych i Menedżer Bezpieczeństwa Teleinformatycznego), w tym przewodniczącą zespołu jest pracowniczka Biblioteki.

Warto także wspomnieć o realizowaniu przez Bibliotekę Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu działania obejmującego dofinansowanie kosztów publikacji i monografii, które jest corocznie powtarzane od 2021 r. Na stronie internetowej Biblioteki zamieszczona jest aktualizowana co tydzień informacja o stanie dostępnych środków.

Wnioski

Badania pokazały, że polskie biblioteki akademickie biorą bardzo duży udział w pracach ukierunkowanych na otwieranie dostępu do nauki, w tym służą wsparciem w tworzeniu planów zarządzania danymi badawczymi, zarówno w formie prowadzonych szkoleń, jak i sprawdzaniu poprawności już napisanych planów, czy zajmują się administrowaniem programami publikowania otwartego. Analiza zawartości stron internetowych bibliotek akademickich daje potwierdzenie, że otwarta nauka wyznacza nowe tendencje rozwojowe i nowe obszary działania bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego.

Wciąż jednak stosunkowo mało bibliotek ma w swojej strukturze organizacyjnej wyodrębnione zespoły zajmujące się otwartą nauką, najczęściej prace te są wykonywane w ramach działów już istniejących, takich jak różnie nazywane oddziały informacji naukowej. Przydzielenie dodatkowych obowiązków już zatrudnionym pracownikom z jednej strony na pewno ogranicza koszty potrzebne na zatrudnienie nowych osób, ale z drugiej strony może powodować przeciążenie nadmiarem obowiązków w takich działach. Należy podkreślić, że sytuacja w tym obszarze działalności bibliotek jest rozwojowa i uzależniona od potrzeb środowiska akademickiego.

Wnioski z badań mogą przyczynić się do rozwoju działalności związanej ze wspieraniem otwierania nauki w tych bibliotekach, w których jeszcze nie zagospodarowano tego obszaru lub zrobiono to w niewystarczającym stopniu. Mogą też posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych badań czy też badań porównawczych, np. sytuacji wyższego szkolnictwa państwowego i prywatnego.

Bibliografia

- Adamiec A., *Model oceny akademickich repozytoriów instytucjonalnych w Polsce w kontekście otwartej nauki*, Warszawa, 2023, s. 54–56, 217–225.
- Babik W., *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), Gliwice 2014, s. 31–50.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), Dz. U. EU 2019, L 172/56, 56–83, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> (dostęp: 17.08.2023).
- Grzelczak B., Haryłek M., *Wspieranie naukowców w przygotowaniu Planu Zarządzania Danymi Badawczymi w polskich bibliotekach naukowych*, w: *Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym*, B. Chrapczyńska, M. Świrad (red.), Wrocław 2023, s. 45–50.
- Kuczkowska M., Theus M., *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze – nowe zadania bibliotek naukowych: raport z badania pilotażowego*, „Przegląd Biblioteczny” 2022, nr 3, s. 275–282.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, <https://web.archive.org/web/20230605074031/https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> (dostęp: 4.05.2024).
- Nahotko M. (red.), *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych*, Kraków 2022.
- Szafrąński L., *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Warszawa 2019.
- UNESCO recommendation on Open Science, Paris 2021, s. 7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en> (dostęp: 17.08.2023).

Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego, Dz. U. 2021 poz. 1641, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001641/T/D20211641L.pdf> (dostęp: 17.08.2023).

Walek A., *Biblioteki wobec idei otwartego dostępu do zasobów nauki* [niepublikowana rozprawa doktorska], Wrocław 2013, s. 166.

Zarządzenie nr 83/2017 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, https://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2017/zr83_2017.pdf (dostęp: 2.09.2023).